

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i09.077>

RAQAMLI TA‘LIM MUHITIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Radjapova Feruza Abdullayevna

Urganch davlat universiteti “Fakultetlararo chet tillari” kafedrası mudiri

Sodiqova Rahima Shuhrat qizi

Urganch RANCH texnologiya universiteti magistri, Urganch, O‘zbekiston

Annotatsiya. Maqolada raqamli ta‘lim muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari tahlil etilgan. Kasbiy-pedagogik kompetentlik, raqamli ta‘lim muhiti va raqamli kompetentlik tushunchalarining o‘zaro bog‘liqligi ochib berilib, kompetentlikning tarkibiy komponentlari ko‘rib chiqilgan. Muallif kompetentlikni rivojlantirishning yetakchi metodologik yondashuvlari (tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, shaxsga yo‘naltirilgan, texnologik va integrativ) hamda didaktik tamoyillarini, shuningdek interfaol metodlarning o‘rnini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta‘lim muhiti, kasbiy-pedagogik kompetentlik, raqamli kompetentlik, interfaol metodlar, bo‘lajak o‘qituvchi, nazariy-metodologik asos, metodologik yondashuv.

Kirish. Jahon miqyosida ta‘lim tizimining raqamli transformatsiyasi pedagog kadrlar tayyorlashga qo‘yiladigan talablarni tubdan o‘zgartirdi. O‘zbekistonda bu jarayon davlat siyosati darajasida qo‘llab-quvvatlanmoqda: O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi [1] hamda “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi [2] ta‘limni raqamlashtirish va pedagog kadrlarning raqamli tayyorgarligini oshirishni ustuvor vazifa sifatida belgilab berdi. Shu sharoitda bo‘lajak o‘qituvchidan nafaqat an‘anaviy kasbiy-pedagogik bilim va ko‘nikmalar, balki raqamli ta‘lim muhitida samarali faoliyat yurita olish qobiliyati ham talab etiladi.

Raqamli sharoitda o‘qituvchining roli ham o‘zgarib bormoqda: u endi bilimning yagona manbai emas, balki ta‘lim jarayonining tashkilotchisi, yo‘naltiruvchisi va raqamli ta‘lim muhiti loyihalovchi mutaxassis sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchini tayyorlashda an‘anaviy yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqish va uning kasbiy-pedagogik kompetentligini yangi mazmun bilan boyitishni talab etadi.

Raqamli ta‘lim muhiti o‘qituvchi faoliyatining mazmuni, shakli va vositalarini o‘zgartirar ekan, uning kasbiy-pedagogik kompetentligi tarkibiga yangi — raqamli — tarkibiy qism kiritilishini taqozo etadi. Biroq bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligini aynan raqamli ta‘lim muhitida rivojlantirishning yaxlit nazariy-metodologik asoslari hali

yetarlicha ishlab chiqilmagan. Mazkur ziddiyat tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi. Maqolaning maqsadi — raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini, ya’ni tayanch tushunchalar, metodologik yondashuvlar va didaktik tamoyillarni asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot nazariy-metodologik xususiyatga ega bo‘lib, unda ilmiy-pedagogik adabiyotlar va me’yoriy hujjatlarni o‘rganish, qiyosiy tahlil, nazariy umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tahlil jarayonida kasbiy-pedagogik kompetentlik, raqamli ta’lim muhiti, raqamli kompetentlik va interfaol metodlarga oid tushunchalar mohiyati ochib berildi. Tadqiqotning manbaviy asosini o‘zbek olimlarining kasbiy kompetentlik va ta’limni axborotlashtirishga oid ishlari, raqamli kompetentlik bo‘yicha xalqaro tizimlar hamda ta’lim sohasidagi me’yoriy-huquqiy hujjatlar tashkil etdi.

Natijalar. Tadqiqotda, avvalo, asosiy tushunchalar aniqlashtirildi. Kasbiy-pedagogik kompetentlik — o‘qituvchining kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka hamda shaxsiy-kasbiy sifatlarining integrativ birligidir. N.A. Muslimov va hammualliflar kasbiy kompetentlikni mutaxassisning kasbiy faoliyatni yuqori darajada bajara olishi sifatida talqin qiladilar [3]. Raqamli ta’lim muhiti esa ta’lim jarayoni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli resurslar va platformalar yordamida tashkil etiladigan o‘ziga xos pedagogik makon sifatida tushuniladi.

Raqamli ta’lim muhiti kasbiy-pedagogik kompetentlik tarkibiga raqamli kompetentlikni kiritishni taqozo etadi. Raqamli kompetentlik o‘qituvchining raqamli vosita va resurslardan ta’lim-tarbiya maqsadlarida maqsadga muvofiq, tanqidiy hamda axloqiy foydalana olishini ifodalaydi. Yevropa Ittifoqining o‘qituvchilar raqamli kompetentligi bo‘yicha DigCompEdu tizimida bu kompetentlikning kasbiy faoliyat, raqamli resurslar, o‘qitish va baholash hamda o‘quvchilarni raqamli jihatdan rivojlantirish kabi yo‘nalishlari ajratilgan [7]. Shu asosda kasbiy-pedagogik kompetentlik va raqamli kompetentlik o‘zaro uzviy bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi tushunchalar sifatida qaraladi.

Raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-pedagogik kompetentligi tarkibida bir qator o‘zaro bog‘liq komponentlar ajratiladi: kognitiv (kasbiy va raqamli bilimlar), metodik (zamonaviy, jumladan interfaol metodlarni qo‘llash qobiliyati), kommunikativ (raqamli muhitda pedagogik muloqotni tashkil etish), axborot-raqamli (raqamli vosita va resurslardan foydalanish) hamda refleksiv (o‘z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish) komponentlar. N.A. Muslimov kasbiy kompetentlikni shakllantirishda tayanch, umumkasbiy va maxsus kompetentlik darajalarini birgalikda rivojlantirish zarurligini ta’kidlaydi [4]; raqamli ta’lim muhitida, ayniqsa, axborot-raqamli va metodik komponentlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy-pedagogik kompetentlikni raqamli muhitda rivojlantirish nazariyasi ikki yo‘nalishning — kompetensiyaviy ta’lim nazariyasi hamda ta’limni axborotlashtirish nazariyasining tutashuvida shakllanadi. Birinchi yo‘nalish kompetentlikni ta’limning asosiy natijasi sifatida belgilasa, ikkinchisi ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etishning didaktik asoslarini ishlab chiqadi. Ushbu ikki yo‘nalishning integratsiyasi raqamli ta’lim muhitida kasbiy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirishning nazariy negizini tashkil etadi.

Kasbiy-pedagogik kompetentlikni raqamli ta’lim muhitida rivojlantirishning nazariy-metodologik asosini bir qator o‘zaro bog‘liq yondashuvlar tashkil etadi. Tizimli yondashuv kompetentlikni yaxlit tizim sifatida ko‘rishni; kompetensiyaviy yondashuv ta’lim natijasini real faoliyatdagi qobiliyat bilan o‘lchashni; faoliyatli yondashuv kompetentlikni faol o‘quv va kvazikasbiy faoliyatda shakllantirishni; shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv har bir talabaning individual imkoniyatlarini hisobga olishni; texnologik yondashuv esa raqamli texnologiyalar va interfaol metodlarning didaktik imkoniyatlaridan foydalanishni taqozo etadi. Integrativ yondashuv mazkur yondashuvlarni yagona metodik tizimga birlashtiradi.

Sanab o‘tilgan yondashuvlar quyidagi didaktik tamoyillar orqali amalga oshiriladi: ta’limning uzluksizligi va izchilligi; nazariya va amaliyotning birligi; ta’limni individuallashtirish; talaba faolligi va interfaolligi; raqamli muhit imkoniyatlaridan maqsadli foydalanish; refleksivlik. Ayniqsa, interfaol metodlar — muammoli vaziyatlar, loyihalar, aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, munozara va raqamli hamkorlik vositalari — talabani faol sub’ektg aylantirib, kasbiy-pedagogik kompetentlikni amaliy faoliyat jarayonida shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Interfaol metodlarning raqamli ta’lim muhitidagi imkoniyatlari alohida e’tiborga loyiq. An’anaviy interfaol metodlar — muammoli suhbat, aqliy hujum, rolli o‘yinlar, kichik guruhlarda ishlash, keys-stadi va loyiha metodi — raqamli vositalar bilan boyitilganda yangi sifat kasb etadi. Onlayn hamkorlik platformalari, interaktiv taqdimotlar, virtual muhokama maydonlari va raqamli test tizimlari talabalarning o‘zaro faol muloqotini hamda mustaqil izlanishini ta’minlaydi. Shu tariqa interfaol metodlar va raqamli texnologiyalarning uyg‘unlashuvi kasbiy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirishning samarali mexanizmini hosil qiladi.

Muhokama. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim muhitida kasbiy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirish yuqoridagi yondashuvlarning uyg‘unligini talab qiladi: ularning birortasi yakka holda yetarli natija bermaydi. Raqamli muhitning o‘ziga xosligi shundaki, unda bo‘lajak o‘qituvchi nafaqat kasbiy bilimlarni, balki raqamli texnologiyalar yordamida o‘qitish, mustaqil bilim olish va o‘z faoliyatini boshqarish ko‘nikmalarini ham egallaydi. O‘zbek olimlarining ta’limni axborotlashtirish sohasidagi tadqiqotlarida, xususan U.Sh. Begimqulovning ishlarida, aynan shu masalaning ilmiy-nazariy asoslari yoritilgan [6].

Kasbiy-pedagogik kompetentlik va raqamli kompetentlikni uzviy birlikda rivojlantirish, interfaol metodlar bilan raqamli texnologiyalarni integratsiyalash bo‘lajak o‘qituvchini zamonaviy ta’lim talablariga tayyorlashning samarali yo‘li hisoblanadi. Shu bilan birga, bir qator shart-sharoitlarni hisobga olish zarur: professor-o‘qituvchilarning raqamli tayyorgarligi, ta’lim muassasasining raqamli infratuzilmasi hamda o‘quv dasturlarining moslashuvchanligi. Mazkur ish nazariy xususiyatga ega bo‘lgani bois, taklif etilgan asoslar zahirida aniq pedagogik model va metodikani ishlab chiqish hamda ularni tajriba-sinovdan o‘tkazish kelgusi tadqiqotlarning vazifasidir.

Raqamli ta’lim muhitida kasbiy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirishda rivojlangan mamlakatlar tajribasi, xususan o‘qituvchilar raqamli kompetentligini baholash va rivojlantirishning milliy ramkalari muhim ahamiyatga ega. Ularni o‘zbek pedagogika fanining

an‘analariga tayangan holda milliy sharoitga moslab qo‘llash tadqiqot natijalarini amaliyotga joriy etishda muvozanatni ta‘minlaydi va samaradorlikni oshiradi.

Xulosa. O‘tkazilgan nazariy tahlil raqamli ta‘lim muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, shaxsga yo‘naltirilgan, texnologik va integrativ yondashuvlarning uyg‘unligi hamda tegishli didaktik tamoyillar majmuasi tashkil etishini ko‘rsatdi.

Raqamli ta‘lim muhitida kasbiy-pedagogik kompetentlik an‘anaviy kasbiy va raqamli kompetentlikning uzviy birligida, interfaol metodlar va raqamli texnologiyalar asosidagi faol o‘quv-kasbiy faoliyat orqali samarali shakllanadi. Tadqiqotning istiqbolli yo‘nalishi — mazkur asoslar zahirida kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik modeli va metodikasini ishlab chiqish hamda uning samaradorligini baholash mezonlarini yaratishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2020.
3. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015.
4. Muslimov N.A. Kasb ta‘limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. – Toshkent: Fan, 2007.
5. Djurayev R.X., Tolipov O‘.Q. va boshqalar. Pedagogik atamalar lug‘ati. – Toshkent: Tasis, 2001.
6. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta‘lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2007.
7. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.